

Instytut Pamięci Narodowej

<https://ipn.gov.pl/pl/historia-z-ipn/180072,Anna-Plonska-Nie-wygnany-i-nie-emigrant-ale-wywieziony-Losy-Bogdana-Czaykowskiego.html>
26.02.2026, 20:31

Anna Płóńska: „Nie wygnany, i nie emigrant, ale wywieziony”. Losy Bogdana Czaykowskiego

Deportacja rodziny Bogdana Czaykowskiego zapoczątkowała cykl wydarzeń, który pozostawił niezatarty ślad w życiu i twórczości tego emigracyjnego pisarza. W jego utworach można odnaleźć wiele odniesień do traumatycznych dni, które pozbawiły go ojca i brata.

[Emigracja](#) [Kultura](#) [Szlaki Nadziei](#). [Odyseja Wolności](#)

10.02

„Nie wygnany, i nie emigrant, ale wywieziony

Mógł zostać sowieckim janczarem:

Gdy biegł za pociągiem, który go zostawił

[...] Obdarzony amnestią w wieku lat dziewięciu”.

Słowa te są początkiem jednego z licznych wierszy Bogdana Czaykowskiego, zatytułowanego „O czym pamiętał we śnie sen”, ale także liryczną próbą autobiografii, której nie brakuje w twórczości wspomnianego poety.

Z Równego na niehumanitarną ziemię

Na świat przyszedł, 10 lutego 1932 r., w Równem na Wołyniu, jako najstarszy z dwójki synów (młodszym był Jerzy), Edwarda i Zofii (z domu Klimowicz). Dzieciństwo spędził, m. in. w Hrubieszowie, Sarnach i w Brześciu nad Bugiem. W ostatniej z wymienionych miejscowości rozpoczął naukę w szkole powszechnej.

Wybuch II wojny światowej, zastał rodzinę Czaykowskich w Osadzie Krechowickiej, a jej dramat ich nie ominął. 13 kwietnia 1940 r. miała miejsce druga z czterech wielkich deportacji do ZSRS. Wśród wywiezionych była rodzina Czaykowskich. Bogdan wraz z rodziną znaleźli się w okolicach Wołody. Pobyt na „niehumanitarnej ziemi” niósł ze sobą kolejne dramaty. Wpierw ojciec został aresztowany i skazany na wieloletnie więzienie (najstarszy syn widział go po raz ostatni w marcu 1941 r.), a latem następnego roku, w Kermine (obecnie: Nawoi), zmarł brat Jerzy.

„Szedłem brzegiem pyłnej drogi

W Uzbekistanie,

gdy zmarł mój brat,

pod przekwitłymi morwami.

I w Indiach z pagórka na pagórek

niosłem siebie ocalonego

nie wiedząc dlaczego i po co.

Aż po dzisiejsze zbudzenie się w nocy [...]”¹

Niosłem siebie ocalonego

Bogdan Czaykowski był jednym z około 40 tys. ocalałych cywili, którzy wraz z Armią Andersa opuścili Związek Sowiecki. Od grudnia 1942 r. do 1946 r. przebywał w Osiedlu Dzieci Polskich w Balachadi koło Jamnagaru (stolicy księstwa Nawanagaru), a którego dobroczyńcą był maharadża Jam Saheb.

W dziecięcym obozie ukończył szkołę powszechną, działał w harcerstwie, ale także brał udział w licznych wydarzeniach artystycznych, m. in. recytował wiersze, śpiewał piosenki na przyjęciach u indyjskiego władcy Nawanagaru oraz występował w tytułowej roli „Kordiana” Juliusza Słowackiego,. Po zamknięciu osiedla znalazł się w największym polskim ośrodku uchodźczym w Indiach, Osiedlu Polskim w Valivade koło Kolhapur. W nowym miejscu Bogdan kontynuował naukę w gimnazjum i działalność harcerską. Warto wspomnieć, że w 1946 r. rozpoczął tłumaczenie na język polski „Gitanjali”, dzieła indyjskiego noblisty Rabindranatha Tagore.

W marcu 1948 r. wraz z matką wypłynął z portu w Bombaju i dotarł do Anglii. Po wielu latach, w utworze poetyckim zatytułowanym „Mała podróż na Wschód”, Bogdan Czaykowski zapisał:

„Pół ojczyzny

zostało w szmaragdowej zatoce Bombaju”.

Na wyspach brytyjskich kontynuował edukację, wpierw w Gimnazjum i Liceum Polskim im. Mikołaja Kopernika w Riddlesworth, a egzamin maturalny zdał w Bottisham, w 1951 r. W tym samym roku rozpoczął studia na kierunku historii nowożytnej i historii Irlandii na University College w Dublinie, gdzie po trzech latach uzyskał dyplom Bachelor of Arts. Następnie, w latach 1955-1959, studiował polonistykę w School of Slavonic and East European Studies na University of London.

Debiut poetycki Bogdana Czaykowskiego miał miejsce w 1955 r. na łamach miesięcznika studenckiego „Merkuriusz Polski” i paryskiej „Kultury”. Natomiast jego pierwszy tomik poezji, zatytułowany „Trzciny czcione”, ukazał się w Londynie, w 1957 r.

Prace polskiego poety emigracyjnego ukazywały się we wspomnianych już czasopismach, ale także m.in. w londyńskich „Wiadomościach”, „Journal des Poetes”, „Odgłosach”, „Kontynentach” (gdzie pełnił również funkcję redaktora naczelnego), a także w „Oficynie Poetów”, „Po prostu”, „Więzi” i „Przeglądzie Kulturalnym”.

Do najważniejszych dzieł Bogdana Czaykowskiego zaliczyć można osiem tomików poezji, m. in.: „Trzciny czcione”, „Reductio ad absurdum i przewyciężenie (dialektyka wiersza)” (Londyn 1958 r.), „Sura” (Londyn 1961), „Spór z granicami” (Paryż 1964 r.), „Okanagańskie sady” (Wrocław 1998 r.), „Superkontynentalny Toronto - Vancouver. Tryptyk” (Berlin - Toronto 2001 r.). Czaykowski był także prozaikiem, czego wyraz dał w utworze o charakterze autobiograficznym „Ocalone przez bociany. Autosekwencje”, opublikowanym we fragmentach na łamach „Frazy”, „Akcentu” i „Związkowca”.

W 2002 r. dzięki staraniom poety ukazała się na rynku wydawniczym, „Antologia polskiej poezji na obczyźnie 1939-1996”, która była swego rodzaju promocją pisarzy emigracyjnych wśród rodaków w Polsce oraz rozsianych poza granicami kraju.

W 1962 r. Czaykowski otrzymał propozycję pracy jako wykładowca języka i literatury polskiej na University of British Columbia w Vancouver, którą przyjął. Kariera naukowa na kanadyjskiej ziemi rozwijała się. W 1965 r. uzyskał tytuł Assistant Professor a w cztery lata później został mianowany profesorem nadzwyczajnym. Ponadto w latach 1971-1988 autor „Trzciny czcionka” pełnił funkcję kierownika departamentu slawistyki na wspomnianej kanadyjskiej uczelni.

Bogdan Czaykowski zmarł 16 sierpnia 2007 r. w Vancouver w Kanadzie. W jednym z ostatnich wierszy zapisał:

„Nie jestem tym, czym jestem. I kiedy to, czym jestem,

Przestanie być, czym jest, czy zginie także to,

Kim jestem?”²

Inscenizacja „Kordiana” w wykonaniu zespołu młodzieżowego. Na zdjęciu widoczni odtwórcy głównych ról: Marian Różański, Bohdan Czaykowski, Osiedle Dzieci Polskich w Balachadi, 1945 r. Fot. z zasobu AIPN

Wódz zuchowy, Bogdan Czaykowski (stoi w tle), Osiedle Polskie w Valivade, ok. 1947 r. Fot. z zasobu AIPN

Bogdan Czaykowski (stoi trzeci od lewej w górnym rzędzie) w grupie uczniów pierwszej klasy gimnazjum przed budynkiem szkoły, Osiedle Dzieci Polskich w Balachadi, 1946 r. Fot. z zasobu AIPN

* * *

Przypisy:

¹ B. Czaykowski, „Night Thoughts”.

² B. Czaykowski, „Nie jestem tym, czym jestem”.

W ramach projektu [Archiwum Pełne Pamięci](#) do zasobu Archiwum IPN, przekazane zostały materiały Koła Polaków z Indii 1942-1948 (w 2019 r.) oraz kopie cyfrowe dokumentów Wiesława

Stypuły (w 2021 r.), wśród których odnajdziemy postać emigracyjnego poety Czaykowskiego.

► [Więcej o projekcie „Szlaki Nadziei. Odyseja Wolności”](#)

[Poprzedni Strona](#)

[Następny Strona](#)

Emigracja, II wojna światowa, Kultura, Szlaki Nadziei Odyseja Wolności

Szlaki Nadziei

Powiązane wiadomości

Ewa Wójcicka: Indyjski szlak nadziei

Bogdan Czaykowski, Indie, 1942 r. Fot. z zasobu AIPN

Przywitanie Konsula Litewskiego przez Bohdana Czaykowskiego i Janinę Kobuczek podczas wizytacji osiedla, Osiedle Dzieci Polskich w Balachadi, ok. 1944 r.
Fot. z zasobu AIPN